

ДОПОМОГА ЗЕМСТВ КООПЕРАТИВНОМУ РУХУ В ХАРКІВСЬКІЙ ГУБЕРНІЇ НА ПОЧ. ХХ СТ.

В статті розглядається діяльність земств Харківської губернії, що сприяла створенню мережі кооперативних організацій, шляхом залучення значних капіталовкладень для їх розвитку.

На початку ХХ ст. більшість селянських господарств не мали власних матеріальних можливостей для підвищення економічного становища. Основним фінансовим джерелом був Селянський банк, який надавав кредити селянським господарствам терміном до трьох років з певними відсотками. Але умови кредиту були важкими для дрібних господарств. Це робило селянина боржником, або взагалі розорявало його. Низька купівельна спроможність негативно позначалася на всій системі ведення сільського господарства, унеможлилювала придбання сучасної сільськогосподарської техніки, мінеральних добрив.

Дореволюційна історіографія представлена узагальнюючими працями, автори яких аналізують історію становлення земств Російської імперії, та роботами, в яких характеризуються окремі аспекти економічної діяльності земств, зокрема, сприяння розвитку кооперації, поширенню агрономічних знань тощо. Вагомий внесок у дослідження соціально-економічної діяльності земств зробили О.І. Васильчиков та Б. Б. Веселовський, Т.І. Тихонова, А.Г. Авчинніков, Г.Є. Львов, В.Д. Кузьмін-Караваєв, В.В. Григоровський [1,3,4,5,12,13].

Вони вивчили перший досвід діяльності земств і досить високо оцінили ефективність земського самоврядування.

Автори вперше проаналізували роботу економічних органів щодо проведення показових заходів та умови роботи земських агрономів та ін.

В радянській історіографії земська проблематика згадувалася в рамках вивчення дореволюційної історії СРСР та УРСР. Основна увага радянських дослідників приділялася земській реформі 1864 р. та обмеженням з боку царського уряду.

Протягом 90-х рр. ХХ ст. сучасна українська історіографія поповнилася працями, в яких висвітлюється діяльність земств окремих губерній, та дослідженнями, в яких проаналізовано основні напрямки діяльності земств. Звертається увага на краєзнавчу діяльність земських установ та земських діячів, вивчається їх участь в архівних комісіях й археологічних з'їздах.

На початку ХХІ ст. з'являється ряд досліджень, в яких автори звертають увагу на господарську діяльність земств. Чільне місце належить дослідженню О.М. Обметко, в якому особливе місце приділяється соціально-економічному аспекту діяльності земств Лівобережної України. При цьому дослідження обмежується хронологічними рамками 1864-1895 рр. [6,7,14,15,17,18,19].

Огляд історіографії свідчить про те, що в більшості праць висвітлювалися теоретичні та практичні питання загального характеру з досліджуваної теми, опосередковано пов'язані з соціально-економічною діяльністю земств губерній на території України.

На початку ХХ ст. селянські господарства почали об'єднуватися у сільськогосподарські товариства. Завдання й цілі цих об'єднань полягали у забезпеченні практичної допомоги селянським господарствам шляхом поширення агрономічних знань, удосконалення агротехніки, продажу сільськогосподарських машин, відкриття відповідних складів тощо.

Крім того, товариства об'єднували капітали дрібних селянських господарств та займалися посередницькими операціями, що надавало селянам більше можливостей для збуту власної продукції та купівлі сільськогосподарських машин. Завдання сільськогосподарських товариств в області економічної допомоги практично збігалися з земськими.

Сільськогосподарські товариства були різними як за соціальним складом, так і за територією діяльності. Вони поділялися на губернські, повітові та товариства малого району.

Але незалежно від типу сільськогосподарських товариства в своїй більшості теж не мали достатніх фінансових та економічних можливостей. Особливо діяльністю товариств були незадоволені банки, бо не отримували від них значних прибутків. Адаже існував значний розрив між терміном часу, на який товариство брало у банку позику, і на який видавало кредити селянам.

Так, позика в банку була короткостроковою, а селянам – 25% від цієї суми товариство надавало у довгостроковий кредит, що гальмувало кредитні операції обох сторін.

Земства звернули увагу на ці організації з метою зробити дрібні селянські господарства більш продуктивними. Намагаючись поліпшити ситуацію у цій сфері, земства обрали два напрямки: створення земських кас дрібного кредиту та підтримку сільськогосподарських спілок та різного роду кооперативних організацій. Основною формою земської допомоги стало фінансування.

У Харківській губернії зі спілок першої категорії в губернії діяла лише Харківська Спілка сільського господарства, діяльність якої постійно зустрічала підтримку з боку губернського земства. За характером роботи та напрямками діяльності цю організацію ми можемо визнати однією з перспективних сільськогосподарських спілок Російської імперії. Крім центральної спілки були створені відділення тваринництва, садівництва, кооперативів, Тарифне бюро, селекційна станція, книжковий сільськогосподарський склеп, - всі ці відділення займалися об'єднанням існуючих спілок та товариств, організовували союзи тваринницьких господарств, виставки продуктів землеробства та таке інше. Спілка також здійснювала широку видавничу діяльність. Виходили друком і видання «Южно-Русская сельскохозяйственная газета», «Хлібороб» та «Хозяїн». На сторінках цих видань містилися агрономічні та наукові статті, рекомендації агрономів. Матеріали подавалися у науково-популярній формі, розраховані на пересічного селянина [16: 57].

За даними на 1908 р., у Харківській губернії діяло чотири спілки повітового типу: Охтирська, Богодухівська, Краснотуркська та Куп'янська, загальна кількість членів в яких становила 667 осіб. Спілки повітового типу у складі мали агронома з вищою освітою та секретаря. Здебільшого вони займалися організацією торгівлі насінням, сільськогосподарськими машинами, пропагандою сільськогосподарських знань, організацією курсів, читанням лекцій, проведенням показових заходів.

Третю групу складали спілки малого району, які відрізнялися не тільки розміром території діяльності, а й за складом. Це були суто селянські організації. Цей тип спілок був основною опорою селянських господарств. У 1908 р. в Харківській губернії діяло 23 дрібні сільськогосподарські спілки, одинадцять з яких існувало у Вовчанському повіті. Загальна кількість членів спілок цього типу становила 1253 особи.

Окрім сільськогосподарських товариств, в Харківській губернії 1907 р. діяло 53 кредитних товариства. Відмінність кредитних товариств від сільськогосподарських спілок полягала в соціальному складі. Спілки, як правило, об'єднували лише сільські

господарства, а до товариства входили як організації, так і окремі особи з різних верств. Крім того, головним призначення товариств було кредитування, причому сільськогосподарських спілок. Останні займалися збутом продукції та наданням позик селянам, хоча й не мали власного кредитного капіталу. Спільним був напрямок діяльності – допомога сільському господарству.

Постановою від 5 травня 1907 р. для задоволення потреб кредитних товариств Харківська губерньська управа асигнувала 10 тис. крб. Розмір асигнувань товариств обласного та повітового типу, за даними на 1907 р., становив 1000 крб. на рік, для спілок малого району видавалися позики 100 крб. одноразово та 200 крб. щорічно на прохання агронома та секретаря. У 1908 р. губерньське та повітові земства Харківської губернії на їх розвиток асигнували 9950 крб. Слід сказати, що з кожним роком розміри асигнувань збільшувалися [8].

Допомога кредитним товариствам надходила не лише від губерньського, активну участь брали й повітові земства. У 1910 р. Сумське повітове земство реорганізувало Олександрійський банк у земський банк дрібного кредиту з правом фінансування кредитних товариств. Як наслідок, тільки у 1912 р. ним було профінансовано 5 кредитних товариств Сумського повіту на суму 17 тис. крб. Загалом серед більш ніж 30 тис. господарів, які входили до цих товариств, 1/3 частина користувалася позиками [9:7-10].

Реорганізація банку дала змогу Сумському земству створити спеціальний капітал у розмірі 10 тис. карбованців та видавати кредитним товариствам довгострокові кредити. За такої підтримки кредитні товариства отримали можливість здійснювати посередницькі операції з дрібними селянськими господарствами на більш вигідних умовах для обох сторін, бо термін кредиту, який вони могли надати селянам, коливався від одного до дванадцяти років, зі ставкою не більш шести відсотків на рік. Таким чином, товариства отримували більше коштів і на вигідніших умовах. Це сприяло збільшенню їх кількості. Якщо у Сумському повіті в 1911 р. діяло 14 кредитних товариств, то вже у 1913 р. – 19 з оборотним капіталом 1 927 334 крб. (тобто 100 000 крб. на кожне товариство). Сорок два відсотки цих сум становили особисті внески селян, тридцять дев'ять – займи, решту - 357 597 крб. – інші види коштів. Тільки за 1913 р. товариствами було видано 26 738 позик, на суму 1 млн. 783 тис. крб., і чистого прибутку отримано 39323 крб. [10:108-110].

Земства Харківської губернії не обмежилися лише наданням одних лише позик. Важливим напрямком активізації господарської діяльності було створення земських кас дрібного кредиту. Їх створенню сприяв «Зразковий статут земських кас дрібного кредиту», затверджений 14 липня 1906 р. Міністерством фінансів. Згідно зі статутом, земська каса дрібного кредиту мала власний зворотній капітал, який забезпечував процедури кредитування. Капітал каси мав відокремлюватися від спеціального капіталу земських зборів. Головним завданням каси було сприяння підвищенню виробництва сільських господарств, кредитних товариств та спілок шляхом надання довгострокових, необтяжливих кредитів [8].

Прогресивними елементами цього статуту були його доступність для всіх категорій селян. Незалежність від спеціальних земських капіталів захищала каси від збитковості та витрачання ними коштів не за призначенням.

Після запровадження статуту, набув прискореного характеру процес створення кас дрібного кредиту. У Харківській губернії перша каса дрібного кредиту (губерньська) з'явилася у 1909 р. і на кінець 1911 р. її грошовий баланс зріс з 317 тис. до 1 млн. 700 тис. крб. З цієї суми 1 млн. 300 тис. було видано кредитним товариствам та спілкам. Головне її завданням полягало у наданні короткострокових позик кооперативам, розвитку форм довгострокового кредиту, організації збуту товарів. Про рентабельність цього закладу говорить той факт, що лише за 1911 р. загальний обіг каси становив 10 млн. крб., та валовий - 7 млн. 700 тис. Таким чином, каса після дворічного існування вже не потребувала зовнішніх дотацій. Всього в Харківській губернії до 1911 р. було відкрито п'ять земських кас дрібного кредиту з капіталом 22 232 тис. крб. [2: 59-60].

А вже станом на 1912 р. в Харківській губернії діяло 11 кас. Через рік, у 1913 р., каси дрібного кредиту існували у кожному повіті [11].

Отже, проводячи пошук передових форм економічної допомоги земській організації, вбачили в широкій кооперації один з способів вирішення соціально-економічних проблем на селі.

Особливістю земської допомоги було об'єднання широкого фінансування товариств та спілок з просвітницькою роботою. Земства не тільки надавали кошти, але й вчили членів кооперативних організацій правильно їх використовувати. З цієї метою проводилися спеціальні лекції та курси, відряджалися дільничні агрономи. Власне самі представники цих організацій запрошувалися до роботи у губерньських та повітових економічних радах. Це свідчить про довіру та міцне співробітництво земств з селянськими кооперативними організаціями. Про успіх земської участі у кооперативному русі свідчить збільшення кількості кредитних товариств, спілок та участі в них селянських мас.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Авчинников А. Г. *Пятидесятилетие земства 1864-1914. Иллюстрированный очерк для земских школ и для народа* / А. Г. Авчинников. – Екатеринбург.: Народное издание, 1914.
2. *Агрономическая организация Харьковской губернии. // Земский сборник Черниговской губернии. – 1912. – №9 – С. 59 - 60.*
3. Васильчиков А. И. *О самоуправлении: в 3 т.* / А. И. Васильчиков – СПб., 1871. – Т. 3: *Сравнительный обзор русских и иностранных земских и общественных учреждений.* – 345 с.
4. *Веселовский Б. Б. История земства за 40 лет: в 4 т.* / Б. Б. Веселовский – СПб.: Издание О. Н. Поповой, 1909. – Т. 3. – 710 с.; Т. 4. – 831 с.
5. Григоровский А. *О земстве.* / А. Григоровский. – Харьков, 1914.;
6. Гуз А. М. *Земства в політичній системі Російської імперії: напрями та результати діяльності* / А. М. Гуз // *Нова політика.* – 1996. – № 4. – С. 55-59;
7. Гапієнко А. А. *Історико-краєзнавчі матеріали в "Земском сборнике Черниговской губернии"* / А. А. Гапієнко // *Сіверянський літопис.* – 1995. – № 3. – С. 97-102;
8. *Доклады Харьковской губернской земской управы очередной сессии земского собрания за 1907 г.* – ДАХО. – Ф. 304, – Оп. 1, – Спр. 2577, – Арк. 119.

9. Журнал Сумского уездного земского собрания за 1912 г. – Сумы: Типография И.Г. Ильченко, 1912. – С. 7-10.
10. Журнал заседания Сумского уездного собрания Чрезвычайной сессии от 19 января 1914 г. // Экономические мероприятия земств. – Сумы: Типография А. Чернобрувиченка, 1914. – С. 108 – 110.
11. Краткие Справочные сведения о сельскохозяйственной деятельности земств в 1912 г. – Петроград: Главное управление землеустройства и земледелия при Департаменте Земледелия, 1915. – 128 с.
12. Кузьмин-Караваев В. Д. Земство и деревня 1898-1903 гг. / В. Д. Кузьмин-Караваев – СПб.: Типография общества печатного дела Е. Евдокимов, 1904. –
13. Львов Г. Е. Наше земство и 50 лет его работы / Г. Е. Львов, Т. И. Полнер. – М.: Изд-во "Задруга", 1914.
14. Маскина А. С. Таврическое земство в 1866–1890 гг. (Социальный состав, бюджет и практическая деятельность): автореф. дис. ... канд. ист. наук: спец. 07.00.02 "Всемирная история"/ Маскина Алла Степановна. – М., 1982. – 16 с.
15. Мармазова О. І. Просвітницька діяльність земств в Україні (кін. ХІХ – поч. ХХ ст.): дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01. / Мармазова Ольга Іванівна. – Донецьк, 1998. – 108 с.;
16. Обзор экономических мероприятий Харьковского губернского земства за 1907 г. – Харьков, 1909. – 57 с.
17. Обметко О. М. Соціально-економічна діяльність земств в Україні (середина 60-х – 90-х років ХІХ ст.): дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Обметко Оксана Миколаївна. – К., 2002. – 204 с.
18. Петров О. О. Діяльність земських статистичних закладів південноукраїнських губерній у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст.: дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Петров Олексій Олександрович. – Дніпропетровськ, 2003. – 265 с.
19. Пиріг // Сіверянський Літопис. – 2000. – № 4 – С. 119; Половец В. М. Інститут земських агрономів / В. М. Половец // Сіверянський Літопис. – 2003. – № 5/6. – С. 109-116.

Горохова І.В.

ПРОБЛЕМА ІНТЕЛЕКТУ У СТРУКТУРІ ЛЮДСЬКОГО БУТТЯ

Стаття присвячена проблемі тлумачення понять «Інтелект» та «Мислення», дослідженню їх співвідношення з метою визначення смислового наповнення, вивченню фундаментальних праць з історії, філософії та психології.

На різних етапах розвитку людського суспільства (і насамперед – європейського) термін «інтелект» зазнає різного, інколи – діаметрально протилежного тлумачення: наприклад, у схоластів він вживається для позначення вищої пізнавальної здатності понадчуттєвого осягнення духовних сутностей на противагу розуму як більш низькій пізнавальній здатності. У Канта інтелект є здатністю утворювати поняття, а розум – здатністю творити метафізичні ідеї. У Гегеля інтелект – це здатність до абстрактно-аналітичного та діалектичного мислення [1:70].

Мислення й інтелект здавна вважають найважливішими й характерними рисами людини. Недарма для визначення виду сучасної людини використовують термін «*homo sapiens*» – людина розумна. Проте поняття «інтелект» можна осмислити і розкрити лише через висвітлення основних його параметрів, які, в свою чергу, отримують своє наповнення через інші поняття, що фігурують у працях філософів, психологів, юристів, філологів. Оскільки часто інтелект отожднюють із розумом і мисленням, вважаємо розділити у своїй праці ці поняття та визначити їх взаємозв'язок.

Співвідношення понять «інтелект» / «розум» та «мислення» можна визначити такою аксіомою: останнє відображає процес, а перші є інструментарієм цього процесу. Інакше кажучи, індивідуальні та національні особливості інтелекту (розуму) визначають специфіку мислення як процесу.

Якщо зазначені поняття є взаємопов'язаними та характеризуються реверсним причинно-наслідковим зв'язком, необхідно розглянути детально кожне з виділених понять з метою визначення їх смислового наповнення, адже вербальне його вираження (лексемі та синтаксемі) неодмінно складатиме ЛСП.

Аналіз доцільно розпочати з поняття «мислення». яке можна позиціонувати як гіперонім лексем «інтелект» і «розум».

Мислення разом зі сприйняттям розглядають як вид пізнання, як процес створення моделі або образу уявлень про зовнішній і внутрішній світ особистості, його репрезентації. В сучасній психології існує класифікація цього процесу, здійснена за його формою, згідно з якою виділяємо такі три його види: 1) *наочно-дійове* (практично-дійове), 2) *образне* (наочно-образне) та 3) *словесно-логічне* (або поняттєве, вербальне, дискурсивне, теоретичне) – саме в такій послідовності вони розвиваються як у філогенезі (історично), так і в онтогенезі (в індивідуальному розвитку).

Мисленнєва задача при наочно-дійовому мисленні розв'язується безпосередню в процесі діяльності. Саме з цього виду почався розвиток мислення в людини (коли розумова діяльність ще не відокремилася від предметно-практичної). Слід зазначити, що походження інтелекту (та мислення в цілому) пов'язують із працею, а пізніше – із соціальною свідомістю, яка дозволила людині перейти від міфологічної до раціоналізованої картини світу (від Хаосу до Логосу) [1:69].

Дискурсивне, аналітичне (або логічне) мислення відрізняють від інтуїтивного за часовими ознаками (період протікання процесу), структурними (поділ на етапи) та рівнем усвідомленості протікання процесу (усвідомлення або не усвідомлення).

Безумовно, існують і інші класифікації, що ґрунтуються на інших принципах. Так, науковці нерідко розрізняють *теоретичне* і *практичне* мислення, або теоретичний і практичний інтелект. Ці види мислення виділяються за типом розв'язуваних задач і відповідних структурних і динамічних особливостей. Практичне мислення спрямоване на вирішення практичних задач. Основна мета практичного мислення – підготовка фізичного перетворення дійсності: постановка мети, складання плану, проекту, схеми тощо. Інакше кажучи, йдеться про мисленнєвий акт, що дає практично ефективний результат. Відповідно, теоретичне мислення спрямоване не на досягнення практичного результату, а на пошуку теорій та ідей, подальший розвиток яких, можливо, і не буде втілено практично.